‘ಚುನಾವಣಾ ಫಲಿತಾಂಶಗಳು ನೆಹರು ಕುರಿತು ಲೋಹಿಯಾ ಮಾಡಿದ ಆಪಾದನೆಯನ್ನು ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿಸಿವೆ; ಸತ್ಯವನ್ನು ಸುಳ್ಳಿನಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿವೆ’ ಎಂದು ಹೇಳುವವರೂ ಇದ್ದರು. ಅಂಥವರಿಗೆ ಲೋಹಿಯಾ ಕೆಲವು ಪ್ರಶ್ನೆಗಳನ್ನೆಸೆದರು:

‘ನಾನು ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನು ಹಿಂದೆ ಬೀಳಿಸಿದ ಐವತ್ತು ಮತಗಟ್ಟೆಗಳ ಕುರಿತು ಏನು ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಅಥವಾ ಅವರಿಗೆ ಮೂರೋ, ಏಳೋ ಮತಗಳು ಬಿದ್ದು, ನನಗೆ ಸುಮಾರು ಇನ್ನೂರೈವತ್ತು ಮತಗಳು ಬಿದ್ದ ಆ ಧೀರ ಹಳ್ಳಿಗಳ ಕುರಿತು ಏನು ಹೇಳುತ್ತೀರಿ? ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿಗಳ ಖರ್ಚನ್ನು ನಾನು ಚುನಾವಣಾ ಪ್ರಚಾರದ ಮುಖ್ಯಸಂಗತಿಯನ್ನಾಗಿಸಿದ್ದೆ ಎಂದು ವಾದಕ್ಕಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳೋಣ; ಹಾಗಾದರೆ, ಈ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿಗಳ ಖರ್ಚನ್ನು ಕುರಿತ ನನ್ನ ಅಂದಾಜು ನಿಜವಾಯಿತು ಎಂಬ ಅರ್ಥ ಬರುತ್ತದೆಯೆ? ಈ ಚರ್ಚೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಗಂಭೀರವಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕು.’

ಲೋಹಿಯಾ ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿಯವರ ದೈನಂದಿನ ವೆಚ್ಚ ಕುರಿತ ಪ್ರಶ್ನೆ ಎತ್ತಿದ್ದು ವೈಯಕ್ತಿಕ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿರಲಿಲ್ಲ; ಅದು ಒಟ್ಟಾರೆ ಭಾರತದ ಆಳುವ ವರ್ಗಗಳು ಹಾಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯರ ದೈನಂದಿನ ವೆಚ್ಚದಲ್ಲಿರುವ ಅಂತರ ಕುರಿತ ವ್ಯಾಪಕ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿತ್ತು. ನೆಹರು ಅದನ್ನು ವೈಯಕ್ತಿಕ ಪ್ರಶ್ನೆಯಾಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಚರ್ಚೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಮುಂದುವರಿಯಿತು. ಲೋಹಿಯಾ ವಿವಿಧ ದೇಶಗಳ ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿ, ಅಧ್ಯಕ್ಷರುಗಳ ದೈನಂದಿನ ವೆಚ್ಚವನ್ನೂ, ಭಾರತದ ಪ್ರಧಾನಮಂತ್ರಿಯ ವೆಚ್ಚವನ್ನೂ ತಾಳೆ ಹಾಕಿದರು; ನೆಹರೂ ದೈನಂದಿನ ವೆಚ್ಚವೇ ಹೆಚ್ಚು ಎಂದು ತೋರಿಸಿದರು. ಸಮಾಜವಾದಿ ಪಕ್ಷದ ಲೋಕಸಭಾ ಸದಸ್ಯ ಕಿಶನ್ ಪಟ್ನಾಯಕ್ ನೆಹರು ಬೆನ್ನು ಹತ್ತಿದರು. ಇಡೀ ಚರ್ಚೆ ಮುಂದೆ ‘ರುಪೀಸ್ 25000 ಎ ಡೇ’ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಯಿತು.

ಆ ಹೊತ್ತಿಗಾಗಲೇ 1962ರ ಚುನಾವಣೆಯ ಫಲಿತಾಂಶವನ್ನೇ ಮರೆತವರಂತೆ ಲೋಹಿಯಾ ತಮ್ಮ ಓಡಾಟ, ಪ್ರವಾಸ, ಚಿಂತನೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದ್ದರು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವರು ‘ಸೋಲಿನ ದರ್ಶನ’ ಹಾಗೂ ‘ನಿರಾಶೆಯ ಕರ್ತವ್ಯ’ ಎಂಬ ಎರಡು ನುಡಿಗಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಬಳಸಿದರು. ಸಂಗಾತಿಗಳ ಕೋರಿಕೆಯ ಮೇರೆಗೆ, ‘ನಿರಾಶಾ ಕಿ ಕರ್ತವ್ಯ್’ ಎಂಬ ಸುದೀರ್ಘ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನೂ ಮಾಡಿದರು. ಹಸನ್ ನಯೀಂ ಸುರಕೋಡ ಕನ್ನಡಿಸಿರುವ ‘ನಿರಾಶೆಯ ಕಾಲದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳು’ ಪುಸ್ತಕದಿಂದ ಆಯ್ದ ಲೋಹಿಯಾ ನೋಟಗಳು:

‘ನನಗೆ ಎಷ್ಟೋ ಕಾಲದಿಂದ ಮೂರು ಬಗೆಯ ನಿರಾಶೆಯಾಗಿದೆ: ಒಂದು, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ನಿರಾಶೆ; ಎರಡು, ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ನಿರಾಶೆ; ಮೂರು, ಮಾನವೀಯ ನಿರಾಶೆ.

‘ಮೊದಲಿಗೆ, ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ನಿರಾಶೆ: ಕಳೆದ 1500 ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತದ ಜನತೆ ಒಮ್ಮೆಯೂ ಯಾವುದೇ ಆಂತರಿಕ ದಬ್ಬಾಳಿಕೆಗಾರನ ವಿರುದ್ಧ ಬಂಡೆದ್ದಿಲ್ಲ. ಇದು ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಚಾರವಲ್ಲ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಜನ ಅಷ್ಟೇನೂ ಗಮನ ಹರಿಸಿಲ್ಲ. ಈ ತಪ್ಪು ದೀರ್ಘ ಕಾಲದಿಂದ ರಾಶಿಯಾಗಿ ಬಿದ್ದಿದೆ. ಈ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಬಗೆಯ ತುಕ್ಕು ಹಿಡಿದಿದೆ. ಅದೂ ದೀರ್ಘಕಾಲದ್ದು. ಸುಮಾರು 1500 ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದ ತುಕ್ಕು ಅದು. ಇದು ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿರಾಶೆಯ ವಿಚಾರವಲ್ಲ.

‘ಎರಡನೆಯದು, ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ನಿರಾಶೆ: ಇಂದಿನ ಪ್ರಪಂಚ ಸಾಗುತ್ತಿರುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಿರಾಶೆಯ ಎರಡು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬೇಕು. ಒಂದನೆಯದು, ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಗಳು; ಎರಡನೆಯದು, ಯಂತ್ರಗಳು. ಇಂದು ಬಿಳಿಯರೇ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಭುಗಳು. ಈ ಎರಡರಲ್ಲೂ ನಾವು ಅವರನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ.’

ಈ ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ನಿರಾಶೆಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಹಲಬಗೆಯ ಗುಪ್ತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿಗಳನ್ನೂ ಲೋಹಿಯಾ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ: ಬೌದ್ಧಿಕ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿ ಹಾಗೂ ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ನಂಟುಳ್ಳ ಶಸ್ತ್ರಾಸ್ತ್ರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿ; ಬೆಲೆ ಲೂಟಿ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿ; ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಜಮೀನ್ದಾರಿಕೆ; ಉತ್ಪಾದನಾ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿ.

ಈ ಎಲ್ಲ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಶಾಹಿಗಳೂ ಬಿಳಿಯ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆದಿರುವುದರಿಂದ, ‘ಚೀನಾ, ಭಾರತ ಹಾಗೂ ಇತರ ವರ್ಣೀಯ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳು ಒಟ್ಟಾಗಿ, ದಿಟ್ಟವಾಗಿ ಇವುಗಳ ವಿರುದ್ಧ ನಿಲ್ಲಬೇಕು’ ಎಂಬುದು ಲೋಹಿಯಾ ಬಯಕೆಯಾಗಿತ್ತು.

ಈ ಎಲ್ಲ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸುವ ಇಚ್ಛಾಶಕ್ತಿ ಹಾಗೂ ಸಂಘಟಿತ ಪ್ರಯತ್ನ ಇಡೀ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವುದು ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಮಾನವೀಯ ನಿರಾಶೆಗೆ, ಅಂದರೆ ಮನುಷ್ಯರ ಸಾಧ್ಯತೆ ಕುರಿತ ತಮ್ಮ ನಿರಾಶೆಗೆ, ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಲೋಹಿಯಾ ಗಮನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ಜೊತೆಜೊತೆಗೇ, ಈ ನಿರಾಶೆಗಳನ್ನು ದಾಟಲು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕರ್ತವ್ಯಗಳ ಬಗೆಗೂ ಮಾತಾಡುತ್ತಾರೆ. ‘ಸೋಲಿನ ದರ್ಶನ’ ‘ಜಯದ ದರ್ಶನ’ದತ್ತಲೂ ಕರೆದೊಯ್ಯಬಹುದು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಲೋಹಿಯಾರ ಅನೇಕ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಗಳಂತೆ ‘ನಿರಾಶಾ ಕಿ ಕರ್ತವ್ಯ್’ ಕೂಡ ಎಲ್ಲ ಕಾಲದ ಚಿಂತಕ, ಚಿಂತಕಿಯರೂ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮರುವಿವರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ, ತಮ್ಮ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಿಸಿಕೊಂಡು ವಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯಾಗಿದೆ.

‘ನಿರಾಶಾ ಕಿ ಕರ್ತವ್ಯ್’ ಧೀಮಂತ ಚಿಂತಕನೊಬ್ಬ ತನ್ನ ಕ್ರಿಯಾಜೀವನ, ಕ್ರಿಯೆಯ ಸೋಲು ಹಾಗೂ